

УДК 37.07

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-6(354)-153-160

Трубавіна Ірина Миколаївна,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри спеціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна.
trubavina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1057-430X>

Каліна Катерина Євгеніївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови, основ психології та педагогіки
Харківського національного медичного університету,
м. Харків, Україна.
ky.kalina@knmu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4252-7690>

**ПІДТРИМКА СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ
В УМОВАХ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ВОЄННОГО СТАНУ**

Воєнний стан сьогодні передбачає певне обмеження прав і свобод людини в інтересах національної безпеки та її фізичної безпеки, збереження життя. Водночас під час воєнного стану держава надає більшу підтримку своїм громадянам, які цього потребують, зокрема внутрішньо переміщеним особам, сім'ям із дітьми з особливими потребами. Соціальна політика Української держави в умовах воєнного стану щодо сімей із дітьми з особливими потребами, ВПО потребує постійної уваги, підтримки й оновлення, вдосконалення, глобальної зміни й швидкого реагування на потреби цих соціально уразливих категорій населення. На жаль, найбільш кризовим залишається матеріальний бік цієї проблеми. Соціальна політика вирішує проблеми зазначених категорій соціальною допомогою (виплатами) на житло в розмірі 3 000 грн на дитину з особливими потребами, гарантованим житлом у місцях компактного проживання з оплатою лише за комунальні послуги, соціальними послугами суб'єктів соціальної роботи, у тому числі й на дому, зокрема через територіальні центри, Карітас та інші НДО, психологічними послугами через численну допомогу психологів на різних сайтах, у спільнотах у соцмережах, державних і недержавних установах. Соціально-педагогічний аспект соціальної підтримки сімей ВПО з дітьми з особливими потребами на державному рівні, однак, майже не вирішується.

Наявні дослідження розкривають зміст і технології соціальної, психологічної, соціально-педагогічної допомоги сім'ям із дітьми в умовах локального воєнного конфлікту (Левченко, 2015), студентам в умовах переміщеного ЗВО (Трубавіна & Караман, 2021), соціальні послуги в громаді в мирний час (Національна конференція, 2020), соціальну роботу з дітьми – ВПО в аспекті культури миру і толерантності (Трубавіна, Юр'єва & Михайленко, 2017), патріотичне виховання з дітьми під час війни (Зайцев, 2019; Трубавіна, 2017), роботу з батьками дітей з особливими потребами (Трубавіна & Каліна, 2022). Зазначимо, що існуючі дослідження в галузі корекційної і спеціальної педагогіки не розкривають роботу з батьками дітей з особливими потребами – ВПО в умовах війни. Сьогодні понад 8 млн осіб в Україні є внутрішньо переміщеними,

це велика кількість людей, які вперше опинилися в такій ситуації і, звичайно, важче за всіх тим, хто має неповносправних дітей з особливими потребами, які вимагають більшої турботи в усіх аспектах, не лише задоволення базових потреб, а й інших. Зазначимо, що питання підготовки соціальних працівників, педагогів, психологів до роботи в умовах війни не було записано в професійні стандарти зазначених фахівців. Безпечно освітнє середовище не передбачало роботу в умовах війни з дітьми з особливими потребами в умовах внутрішнього переміщення, тому питання комплексної соціальної підтримки сімей із дітьми з особливими потребами вимагає обґрунтування, конкретизації і детального розкриття. Це і є метою даної статті.

Сьогодні соціальна, психологічна та соціально-медична підтримка сімей ВПО з дітьми з особливими потребами покладена на громади і державу, НДО. Але важливим лишається не лише підтримка у ситуації внутрішнього переміщення та війни, а й соціальна допомога і стимулювання до самопомоги, для навчання жити в нових умовах. Якщо до початку війни соціальна підтримка сім'ям із дітьми з особливими потребами полягала у соціальних послугах, що були спрямовані на недопущення погіршення їхнього стану, виконання батьками своїх прямих обов'язків щодо дитини і психологічного прийняття проблеми і зміни ставлення до неї (головне, що ви стали батьками, у вас є дитина, яка вимагає більшої турботи, ніж інші, і це провідна мета життя сім'ї), то сьогодні до цих проблем додаються також проблема безпеки (як знайти укриття, у яке можна швидко спустити дитину на візочку, наприклад), проблема медичного обслуговування в умовах переміщення (не завжди в населеному пункті є можливість отримати необхідну медичну допомогу, відвідати вузького спеціаліста, потрібен транспорт для відвідування медичних установ, ліки тощо), проблема вживання гарячої дієтичної їжі в умовах відсутності світла й тепла, проблема скупчення людей у МКП, побутові проблеми й негаразди, нестача всього необхідного для життя, що було вдома. Зазначимо, що всі ВПО, які були в зоні бойових дій, мають психологічні травми, а інші страждають від тривалого стресу і його наслідків. Інклюзивні класи припинили свою роботу в регіонах бойових дій і в умовах онлайн-навчання. Діти з особливими потребами та їхні батьки залишилися вдома без базових умінь та навичок, підтримки й безпеки. А в умовах обстрілів неможливим стало й задоволення базових потреб (їжа, житло, безпека), не те що інших (духовних, соціальних, пізнавальних тощо).

Сім'ї з дітьми з особливими потребами також підпадають під категорію соціально уразливих. Військові дії в Україні, спричинені російським вторгненням, спочатку унеможливили перебування сімей у власних домівках, пристосованих до потреб дітей з особливими потребами, звичних і зручних місцях, освіти в інклюзивних класах і спеціалізованих школах-інтернатах, санаторіях, позбавили можливості забезпечення батьками нагальних потреб дітей в їжі, ліках, воді, світлі, теплі. Таким чином, агресія РФ і бойові дії в країні призвели до вимушеного внутрішнього переміщення, що, своєю чергою, стало ще одним випробуванням для сімей із дітьми, особливо для сімей із дітьми з особливими потребами. Такі родини зі статусом ВПО зіткнулися з величезною низкою проблем, пов'язаних із винайденням житла, яке має відповідати певним потребам дитини, забезпеченням теплом, одягом, ліками, спеціальним приладдям, засобами гігієни, повноцінним раціоном харчування тощо. Громади, які надали прихисток сім'ям із дітьми з особливими потребами, власними силами намагаються знайти вирішення найбільш нагальних питань, пов'язаних із задоволенням природних потреб дитини. Більшість сімей із дітьми з особливими потребами за період російського вторгнення звернулися по допомогу до українських і зарубіжних благодійних організацій, фондів, волонтерських організацій та отримали матеріальну допомогу у вигляді продуктових наборів, ліків, спеціального приладдя, одягу, взуття. На жаль, статистичні данні не зібрані, проте аналіз звітів про кількість звернень і кількість оброблених запитів на допомогу родинам із дітьми демонструє наявність невирішених запитів, а також дає можливість усвідомити необхідність введення окремої реєстрації та встановлення додатково державного реєстру для здійснення систематичної матері-

альної допомоги сім'ям ВПО з дітьми з особливими потребами, бо більшість організацій надає одноразову допомогу або не враховує особливі потреби дітей, навіть їхню стать. Так, сьогодні в наборах матеріальної гуманітарної допомоги для дітей не диференціюються гігієнічна продукція, іграшки, канцелярія для дівчат і хлопців.

Також зауважимо, що державна соціальна допомога ВПО для сімей із дітьми з особливими потребами здійснюються вчасно. Зважаючи на той факт, що більшість таких сімей вимушена була переїхати до інших регіонів без необхідних побутових речей, ліків, одягу за сезонами, то можна говорити про недостатність грошової підтримки з боку держави для сімей із дітьми з особливими потребами. Міжнародні благодійні організації надають грошові виплати сім'ям з дітьми з особливими потребами, проте вони відбуваються протягом лише трьох місяців та мають стандартну суму. Відповідно до постійних потреб дітей з особливими потребами, які тривають протягом усього їхнього життя, грошових виплат протягом трьох місяців не вистачає, бо воєнний стан у країні вже триває дев'ятий місяць.

Сім'ї ВПО з дітьми з особливими потребами за звичайних умов життя, а у кризових узагалі потребують постійної психологічної підтримки. Психологічне консультування батьків, членів сімей, мікросоціуму, у якому перебуває дитина з особливими потребами, має відбуватися постійно. Через воєнний стан у країні, вимушене внутрішнє переміщення більшість родин утратила зв'язки із соціально-психологічними консультантами та соціальними працівниками, які їх супроводжували. Проте вкрай важливим є надання своєчасної психологічної допомоги, бо членів сімей треба навчити новим формам контролю над ситуацією в кризових умовах, допомогти винайти дієві шляхи комунікації з новим оточуючим середовищем, новими умовами життя, допомогти дитині з особливими потребами відчувати себе більш-менш захищеною, навчити жити в умовах війни і тривоги, ракетних ударів, відсутності безпеки. У приймаючих громадах психологічні центри та психологи намагаються як найдієвіше і якнайшвидше допомогти подолати психологічні труднощі сімей ВПО з дітьми з особливими потребами. Але проблема полягає у тому, що соціальні послуги соціальних служб, у тому числі й психологічні, надаються на засадах добровільності їх прийняття, сім'ї повинні звернутися до соціальних служб із проханням про надання послуг, а часто батьки не можуть залишити дітей самих і піти в служби, а діти туди не дійдуть самі. Виникає питання наближення психологічних та інших соціальних послуг до місць проживання внутрішньо переміщених сімей із дітьми з особливими потребами. Гарним досвідом із вирішення такої проблеми є мобільні виїзні бригади в МКП, які були в 2017 р. створені в м. Бердянську для роботи з ВПО. Сьогодні цей досвід є актуальним і корисним для всіх соціальних служб і громад, бо ВПО розміщені по всій території країни.

Соціальна підтримка сімей із дітьми з особливими потребами в умовах воєнного стану та тих, що мають статус ВПО, передбачає й медичний складник. Отримання належної і регулярної медичної консультації, лікування, ліків для дітей з особливими потребами є запорукою для підтримки нормального їхнього життя. Воєнний стан та вимушене переміщення часто унеможливають отримання своєчасної, якісної й необхідної медичної допомоги чи консультації для сімей із дітьми з особливими потребами. Одним зі шляхів подолання цієї перепони є ведення електронного обліку таких пацієнтів, що дасть змогу переглянути лікарю будь-якої територіальної громади карту пацієнта, ознайомитися з попередніми рекомендаціями, препаратами, особливостями анамнезу тощо. Також це дистанційні консультування і звернення до місцевих лікарів без направлення сімейного лікаря.

Є питання освіти дітей з особливими потребами. Інклюзивні класи припинили свою роботу в регіонах бойових дій і в умовах онлайн-навчання. Діти з особливими потребами та їхні батьки до того ж залишилися вдома або в ситуації внутрішнього переміщення без базових умінь безпеки і культури безпеки, у тому числі й цифрової. Відкритими досі залишаються питання педагогічної підтримки сімей із дітьми з особливими потребами через стурбованість

вирішенням нагальних проблем, пов'язаних із задоволенням природних потреб, фінансування, житла тощо. Проте слід наголосити, що процеси навчання і виховання дітей з особливими потребами не мають залишатися осторонь від державного курсу соціальної допомоги. Педагоги разом із соціальними педагогами, психологами й представниками соціальних служб мають зосередити увагу на освітньому процесі для дітей з особливими потребами, які опинились у їхньому регіоні, в умовах офлайн- чи онлайн-навчання. На педагогічних працівників накладається додаткове навантаження, бо багато хто з них ніколи не стикався з інклюзивним освітнім простором і великою кількістю дітей ВПО. Так, в окремих класах м. Тернополя навесні 2022 р. було 14 дітей із числа ВПО, усі з психологічними травмами, і в тому числі діти з особливими освітніми потребами. Постало гостре питання: як навчати таких дітей, бо нікого з педагогів не готували до роботи з дітьми ВПО з особливими потребами в умовах воєнного стану в країні. Педагогічний колектив навчальних закладів зіткнувся із цілою низкою проблем: нерозуміння стану дітей (чому вони мовчать, не говорять українською, дивно поведуть себе під час тривоги порівняно з місцевими дітьми, більш стримані, хоча деякі і з більш високим рівнем освіти, сформованих компетентностей), незнання, що робити з ними на уроках і поза ними, як побудувати спілкування з ними та їхніми батьками, включити у спілкування, у життя школи і громади. Діти з особливими потребами перебували вдома та в місцях компактного проживання, де не завжди були умови для навчання (наприклад, як зосередитися в спортзалі за ширмою, де проживає понад 50 сімей, і слухати уроки; у багатьох були відсутні засоби для отримання освіти онлайн, індивідуальні заняття офлайн були повністю непередбачені й відсутні). Фактично створилася ситуація для наближення «точки переходу» – коли дитина з вагомих причин не може продовжувати навчання, що з певним часом унеможливує її повернення до освіти та й отримання освіти взагалі (психологічні травми, очікування повернення додому, поліпшення психологічного й фізичного стану тощо). Це означає, що зазначеній категорії дітей потрібна першочергова допомога у створенні умов для освіти та подоланні психологічних травм, а також членам їхніх сімей. Гаджети, навички та вміння ними користуватися, доглядати за ними, допомога в налаштуванні – це те, що є вимушеною умовою для отримання освіти дітей з особливими потребами з ВПО.

Зрозуміло, що процеси навчання й виховання дітей з особливими потребами для непідготовлених педагогічних працівників – складний процес, проте треба зосередити увагу на відповідності й адаптованості освітніх дисциплін, методик викладання, засобів і прийомів комунікації та співпраці до рівня підготовки, можливостей надання якісних освітніх послуг для дітей з особливими потребами. При цьому враховуємо вимоги школи, дружньої до дитини, Декларацію безпеки шкіл, вимоги освіти в умовах конфлікту, розуміння того, що в умовах війни школа стає центром соціальної допомоги сім'ям із дітьми в громаді. Це означає увагу педагогічних працівників перш за все до безпеки дітей, їх психологічного стану, здоров'я, створення умов для розморожування їхніх емоцій і щасливого дитинства, повернення звичок, що були до війни в мирних умовах (за можливості). Діти повинні всі жити щасливим дитинством, бути у центрі уваги, любові, турботи. Але діти ВПО втратили не лише дім, місце проживання, вони втратили звичний комфортний налагоджений спосіб життя. І, проживаючи в іншому місті, мають ще розлади адаптації, проблеми побуту, відсутні необхідні речі для щоденного побуту і життєдіяльності, та навіть життєвий простір значно зменшився до однієї кімнати в гуртожитку в кращому випадку. Тому таким дітям треба більше позитивних емоцій і уваги, більше схвалення та менше вимог до навчання, поки не відновляться їхні психіка і пізнавальні процеси. У цей період (від пари місяців до пів року) важливо звертати увагу на внутрішній емоційний стан дитини, поки працюють психолог, лікарі, соціальні працівники. Є два варіанти допомоги у цьому разі. Перший – для осіб із сильною нервовою системою: виговоритися, зробити арттерапію щодо пережитих травм тощо. Розпитування ж осіб зі слабкою нервовою системою при-

зведе до поглиблення психологічної травми. Тому краще не розпитувати про пережите і дітям у класі сказати про це. Вони цікавляться зброєю, переживаннями, баченням. Але цікавитися і пережити – це різні речі. У ситуації, коли дитина взагалі мовчить після побаченого й пережитого, важливо дати їй спокій і показати, що вона в дружній обстановці й у більшій безпеці. Тому переключення дитини на позитив, звичні дитячі ігри і справи є важливими для створення умов для її відновлення і повернення до звичного життя. Соціально-педагогічна допомога у цьому разі працює на усунення негативних чинників, які викликали і підживлюють травму, та створення умов для їх подолання через переключення і позитивні емоції, щасливе дитинство. У цьому аспекті важливо обладнати безпечне освітнє середовище. Воно має бути не лише безпечним, а й розвивальним, позитивним і має виконувати повноцінне освітнє призначення під час перебування в ньому. Цьому сприяє універсальний дизайн, вимоги, до якого відомі і корисні для всіх, і для дітей з особливими потребами, і для звичайних. Але є ще безпековий дизайн, потреба у якому з'явилася під час війни. Це дизайн, який сприяє створенню почуття захищеності: психологічної, фізичної, соціальної. Це не лише місце, обладнане вентиляцією та туалетом. Це місце, де не виникають страхи і жахи, зокрема внаслідок обстрілів, скупченості переляканих дітей, яке є дружнім до дитини і не провокує дискримінації, нерівності, жорстокості, насильства тощо. Це дизайн, у якому всі рівні спокійні завдяки меблям, конструкції, передбаченню можливих проблем, можуть здійснювати звичну освітню діяльність. Усунення негативних чинників психологічних травм унаслідок війни передбачає попередження стигматизації, стереотипів, ярликів тощо. Тому формування дружнього освітнього середовища цьому сприятиме сьогодні найбільше. І це дружнє інклюзивне середовище як для ВПО, так і для дітей з особливими потребами.

Запорукою організації якісного освітнього процесу для дітей з особливими потребами, що мають статус ВПО, стане співпраця педагогів, соціальних працівників, психологів, волонтерів, членів територіальних громад і місцевих органів самоврядування, соціальної підтримки з боку держави. Лише комплексне вирішення проблеми дає результат. Так, дитячі свята в м. Тернополі, започатковані мером цього міста, проведені в закладах освіти майстер-класи для сімей ВПО – із виготовлення мотанки, писанки і дітей, і батьків переключають саме від стресу. Духовна підтримка і релігійні свята, матеріальна допомога церков також сприяють розморожуванню емоцій, подоланню розгубленості, депресій і єднають людей. Зазначимо силу національно-патріотичного виховання і волонтерства. Спільні заходи батьків і дітей задля перемоги і воїнів ЗСУ типу плетіння маскувальних сіток, приготування їжі, заробляння грошей дітьми за свої витвори на благодійних ярмарках і аукціонах, на вулиці та перерахування грошей у фонд ЗСУ також дають вихід емоціям, об'єднують людей із різних регіонів, спонукають до спільного, а не пошуку відмінностей, незважаючи на те хто якою мовою розмовляє. Ці заходи дають змогу дітям більше дізнатися один про одного, реалізувати свої здібності, незважаючи на особливі потреби в освіті, у колективі і через колектив, робити одну справу задля перемоги і тим більше гуртуватися. І тут же відбувається краща соціальна адаптація людей, які краще знайомляться і спілкуються між собою, знайомлять ВПО з тим, як вони самі вирішують побутові проблеми. Спільні толоки сьогодні відрізняються від радянських суботників перш за все патріотичною спрямованістю, відсутністю неформальної частини після спільної праці, добровільністю участі дітей та дорослих, реальним результатом задля перемоги, високою мотивацією її учасників незалежно від місця їх походження і проживання.

Зазначимо, що найбільшою проблемою для сімей із дітьми з особливими потребами, як і для всіх українців, які не очікували війни, є вироблення життєвих перспектив, нового режиму дня і моделі життя в умовах війни, внутрішнього переміщення. Це є соціально-педагогічна проблема – нова модель життя. Ураховуємо, що в усіх ВПО є проблеми внаслідок об'єктивних причин із перспективами і життєвими цілями, але якщо у дорослих вони з часом можуть

відновитися або нові з'явитися, то у дітей вони можуть вже ніколи не з'явитися, оскільки вони бачать тривалий час життя, коли неможливо нічого планувати, батьки й усі навколо, переважно жінки, є розгубленими і не знають, як жити далі і що робити. Для вирішення цієї проблеми, перш за все, освітяни повинні знати, що їм робити, і говорити з людьми задля їх соціальної підтримки. Для цього, зокрема, нами було створено відеоконтент на каналі «ЮТуб» разом із професоркою Аллою Семеновою з виступами відомих науковців, інтерв'ю «Академічно-методичні діалоги «Виклики національної ідентичності». Ці діалоги є орієнтиром у вирі подій, які дають змогу виробити позицію освітянам задля перемоги і підтримки людей, зокрема ВПО, батьків дітей. Вони говорять не лише про духовні і патріотичні орієнтири, це й нові професійні функції освітян в умовах війни, це допомога батькам для розуміння поведінки дитини. Усі можуть вільно переглянути цей контент в будь-який час – і батьки, і освітяни. Зазначимо, що головне сьогодні – це єдність, згуртування і спільне протистояння злу, допомога і підтримка один одного та ЗСУ. Ураховуючи це, конкретні поради науковців як це робити – шлях до щоденного подолання труднощів і життя в умовах війни. Щодо соціально-педагогічного бачення ролі педагогів у війну є два напрями: резилієнс і підтримка. Перший шлях передбачає опору на сильні боки людини у складних життєвих обставинах, її здібності та якості особистості для вирішення проблем. Другий – допомогу у щоденному вирішенні проблем і виконанні функцій. Комусь більше потрібен перший варіант, комусь – другий. Але всім нам потрібні підтримка і допомога, бо існують різні ситуації та обставини, тому знання і користування різними варіантами підтримки є корисним інструментом для тримання людей у ресурсному стані. Життєві перспективи з'являться, коли буде відновлено психіку людини і будуть шляхи самореалізації людини задля перемоги і подальшого життя, з'явиться впевненість у безпеці, вирішенні проблем. Це є можливим навіть у воєнний стан, коли ВПО відчувають єдність країни і що вони не самі серед чужих в іншому регіоні країни. Тому просвіта щодо проблем і потреб ВПО їхнього стану, розуміння глибини і ознак психологічних травм та їхніх проявів (зокрема, причину мовчання дітей і дорослих), створення умов для щасливого дитинства й актуалізації старих, довоєнних, звичок у нових умовах (заняття неформальною освітою, секції, гуртки тощо) сприятимуть більшій допомозі людям із боку місцевих мешканців в адаптації до нового регіону і воєнного стану. При цьому ВПО не є тільки споживачами послуг і ресурсів громади. Вони є новим ресурсом громади (лікарі, вчителі, технічні працівники тощо), який може стати в нагоді громаді задля підвищення якості життя в ній. Багатьом ВПО нікуди повертатися. І створення умов для життя з «нового аркушу паперу» через дружність громади і допомогу в складних життєвих обставинах є тим результатом, який проявиться пізніше, коли люди адаптуються до нових умов і будуть вирішені їхні нагальні проблеми, задоволені базові потреби. Діти ж з особливими потребами вимагатимуть більшої уваги й у майбутньому, але «допомога для самопомогі» у соціальній роботі не дає їм змоги бути осторонь подій у країні і руху за перемогу, вони теж мають бути залучені до спільних дій в освітньому інклюзивному середовищі й громаді як рівні.

Таким чином, соціальна підтримка сімей із дітьми з особливими потребами в умовах внутрішнього переміщення та воєнного стану в країні має враховувати усі її аспекти (соціальний, моральний, психологічний, педагогічний, медичний, матеріальний) та регулюватися педагогами. І це посилює роль педагогів сьогодні в освітньому середовищі і громаді як носіїв україноцентризму і виконавців нових функцій – соціальної допомоги і безпекової.

Ураховуючи викладене, можемо говорити про те, що внаслідок того, що під час воєнного стану школи стають центрами соціальної допомоги сім'ям із дітьми в громаді, підвищується роль педагогів у національно-патріотичному вихованні дітей і дорослих, з'являються нові їхні функції: соціальної допомоги і безпекова; існують окремі проблеми сімей із дітьми з числа ВПО; потрібне оновлення змісту підготовки майбутніх і працюючих учителів до роботи в умовах воєнного

стану. Зокрема, це можуть бути короткі авторські курси для підвищення кваліфікації типу «Соціально-педагогічна допомога сім'ям із дітьми в умовах воєнного стану», «Психологічна травма і педагогічний супровід дитини в освітньому середовищі», «Формування культури безпеки у дітей» тощо, а також блок вибіркових дисциплін на бакалавраті в педагогічних університетах «Педагогіка в мирний і воєнний часи», «Азбука безпеки керівника ЗЗСО» тощо.

Список використаної літератури

1. Pedagogic technology of formation of readiness for self-development in students from the occupied territories and delimitation line in the east of Ukraine in conditions of temporarily displaced higher education institutions / V. Kurylo, I. Trubavina, O. Karaman, V. Stepanenko, Ya. Yurkiv. *Journal of Educational Sciences & Psychology*. 2021. Vol. 11. № 2. P. 39–53. DOI: <https://doi.org/10.51865/JESP.2021.2.06> [in English].

2. Національна конференція «Соціальні послуги для сімей з дітьми у громаді: простір для діалогу», 15–17 вересня 2020 р. / Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). URL: <https://www.unicef.org/ukraine/social-services-conference>.

3. Трубавіна І. М., Юр'єва К. А., Михайленко О. Л. Методичні рекомендації до організації факультативних заходів в школах із метою прищеплення гідності, миру та соціального консенсусу. Харків ; Бердянськ : Планета-Прінт, 2017. 48 с.

4. Зайцев Ю. Д. Українська хартія вільної людини. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці* / редкол. : В. А. Смолій та ін. Київ : Наукова думка, 2019. Кн. 2. URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinska_khartija_vilnoji_ljudyny.

5. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник / за заг. ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панка, І. М. Трубавіної. Київ : Агентство «Україна», 2015. 176 с.

6. Трубавіна І. М., Каліна К. Є. Консультування вчителями сімей із дітьми в Україні в умовах війни. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2022. № 58. С. 73–82. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.07>

References

1. Kurylo, V., Trubavina, I., Karaman, O., Stepanenko, V., & Yurkiv, Ya. (2021). Pedagogic technology of formation of readiness for self-development in students from the occupied territories and delimitation line in the east of Ukraine in conditions of temporarily displaced higher education institutions. *Journal of Educational Sciences & Psychology*, 11(2), 39–53. DOI: <https://doi.org/10.51865/JESP.2021.2.06> [in English].

2. UNICEF (2020). Natsionalna konferentsiia “Sotsialni posluhy dlia simej z ditmy u hromadi: prostir dlia dialohu”, 15–17 veresnia 2020 r. [National conference “Social services for families with children in the community: space for dialogue”, September 15–17, 2020]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/social-services-conference> [in Ukrainian].

3. Trubavina, I. M., Yurieva, K. A., & Mykhailenko, O. L. (2017). *Metodychni rekomendatsii do orhanizatsii fakultatyvnykh zakhodiv v shkolakh iz metoiu pryshcheplennia hidnosti, myru ta sotsialnoho konsensusu* [Methodological recommendations for the organization of optional activities in schools with the aim of instilling dignity, peace and social consensus]. Kharkiv; Berdiansk: Planeta-Print [in Ukrainian].

4. Zaitsev, Yu. D. (2019). Ukrainiska khartiia vilnoi liudyny [Ukrainian charter of a free person]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – Ukrainci* [Encyclopedia of the history of Ukraine: Ukraine – Ukrainians], book 2, V. A. Smolii et al. (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinska_khartija_vilnoji_ljudyny [in Ukrainian].

5. Levchenko, K. B., Panok, V. H., & Trubavina, I. M. (Eds.) (2015). *Sotsialno-pedahohichna ta psykhologichna dopomoha simiam z ditmy v period viiskovoho konfliktu: navchalno-metodychnyi*

posibnyk [Socio-pedagogical and psychological assistance to families with children during the military conflict: educational and methodological manual]. Kyiv: Agency "Ukraine" [in Ukrainian].

6. Trubavina, I. M., & Kalina, K. Ye. (2022). Konsultuvannia vchyteliamy simey iz ditmy v Ukraini v umovakh viiny [Counseling by teachers of families with children in Ukraine during the war]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty – Means of educational and research work*, 58, 73–82. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.07> [in Ukrainian].

Трубавіна І. М., Каліна К. Є. Підтримка сімей із дітьми з особливими потребами в умовах внутрішнього переміщення та воєнного стану

У статті визначено нагальні проблеми, з якими стикаються сім'ї з дітьми з особливими потребами, що мають статус ВПО, в умовах воєнного стану в країні. Із війною в країні пов'язана необхідність зміни змісту, напрямів, засобів і форм здійснення підтримки соціально уразливим прошаркам українського суспільства, сім'ям із дітьми з особливими потребами зокрема. На основі вивчення й аналізу сучасних наукових розвідок і статистичних даних визначено цілу низку потреб і проблем сімей із дітьми з особливими потребами, серед яких: проблема безпеки життя сімей та їхніх членів, проблема медичного обслуговування, транспорту для елементарного переміщення, проблема отримання гарячого дієтичного харчування, побутові проблеми, пов'язані з необхідним домашнім приладдям для дітей з особливими потребами, проблема психологічної підтримки батьків, які мають навчитися пристосовуватися до нових умов життя й підтримувати нормальне моральне, психологічне й фізичне життя для своїх дітей, тощо. Визначено провідні напрями, за якими має здійснюватися підтримка досліджуваної категорії українського суспільства: психологічна, емоційна, моральна, медична, соціальна, педагогічна. Окреслено перспективи і шляхи реалізації відповідних змін у країні на державному, законодавчому, освітянському, громадському рівнях. Визначено методики для здійснення якісної та ефективної підтримки сім'ям із дітьми з особливими потребами, а також розроблено й готові до впровадження освітні дисципліни.

Ключові слова: сім'ї з дітьми з особливими потребами, воєнний стан, умови вимушеного внутрішнього переміщення, соціальна підтримка.

Trubavina I., Kalina K. Support for families with children with special needs in conditions of internal displacement and martial law

The article identifies the urgent problems faced by families with children with special needs, who have the status of IDPs, in the conditions of martial law in the country. The war in the country is associated with the need to change the content, directions, means and forms of providing support to socially vulnerable strata of Ukrainian society, families with children with special needs, in particular. In the work, based on the study and analysis of modern scientific intelligence and statistical datas, a number of needs and problems of families with children with special needs are identified, among which the following are highlighted: the safety's problems of the lives of families and their members, the problem of medical care, transport for elementary movement, the problem of obtaining hot dietary food, household problems related to the necessary household appliances for children with special needs, the problem of psychological support for parents who have to learn to adapt to new living conditions and maintain a normal moral, psychological and physical life for their children, etc. The leading directions in which the researched category of Ukrainian society should be supported are identified: psychological, emotional, moral, medical, social, pedagogical. Prospects and ways of implementing relevant changes in the country at the state, legislative, educational, public levels are outlined. Methods for providing high-quality and effective support to families with children with special needs have been determined, as well as educational disciplines have been developed and are ready for implementation.

Key words: families with children with special needs, martial law, conditions of forced internal displacement, social support.

